

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA
MIGRACIJOS POLITIKOS IR LIETUVIŲ DIASPOROS ISTORIJA

Sigita Žemaitytė

TAUTIŠKUMO IR ISTORIŠKUMO SANTYKIS:

A. MACEINOS „ASMUO IR ISTORIJA“

Tiriamasis darbas

Vadovas: prof. Egidijus Aleksandravičius

Kaunas, 2011

TURINYS:

Įvadas.....	3
I. Asmuo ir laikas tautiškumo-istoriškumo suvokime.....	6
II. Tautos ir asmens laikysena svetimoje aplinkoje.....	10
III. Tremties sąmonė <i>versus</i> išeiviškoji sąmonė.....	14
Išvados.....	17
Literatūros sąrašas.....	18

ĮVADAS

Pats Antanas Maceina greičiausiai nesutiktų, jei jo egzilinius galvojimus vadintume išeiviškaisiais. Jis – tremtinys. Ir jo galvojimai yra tremtinio, išstumtojo, atskirtojo galvojimai. Susitaikymo jausenos pilna išeiviškoji sąmonė filosofo akyse atrodė menkesnė už tremtinių spinduliuojamą maištą, susodrintą kančios. Būtent kančios faktorius buvo pagrindinis varomasis mastytojo filosofinis variklis. Pokalbyje su Algiu Mickūnu, Liūtu Mockūnu ir Vincu Trumpa, išspausdintu 1983 m. „Akiračiuose“, A. Maceina teigia, kad jau nuo pat vaikystės susidūrė su pasaulyje egzistuojančiu blogiu ir nei stebėtis, nei abejoti neturėjo kuo, todėl jo „galvojimas labiausiai buvo apspręstas kančios“¹.

Egzilinis būvis viena jautriausių individo būsenų, kur dvasinis diskomfortas, svetimumo aplinkai jausmas dideliai daliai egzilų, greičiausiai, papildydavo ir maceiniškuoju kančios elementu. Nepasitenkinimo jausmas skatino intelektualus kelti savo individualiosios bei tautiškosios būties klausimus, svarstyti Lietuvos valstybės ir bendruomenės dabartį bei prognozuoti ateitį. Buvojimas kitur, susidūrimas su svetima aplinka tapo išbandymu ir lietuviškajam identitetui, savęs kaip lietuvių tautos nario suvokimui. Senajai išeivių kartai, kuriai priklausė ir pats A. Maceina, šią tapatybę išlaikyti buvo paprasčiau, vykdamai į naujus kraštus jie su savim išsivežė ir Lietuvos paveikslą, o jų istorinė atmintis turėjo kur kas gilesnes šaknis. Jaunojoje kartoje konfliktas tarp gyvenamos aplinkos, jos kultūros siūlomų vertybių bei lietuviškosios savasties buvo nepalyginamai ryškesnis. Lietuvio laikysenos svetimame krašte problema užėmė svarbią vietą ir A. Maceinos galvoje. Kaip mini L. Mockūnas, būtent egzilyje A. Maceinos mintis pasuko istorinės, religinės filosofijos link, o Lietuvoje analizuotoms pedagogikos ar kultūros filosofijos problemoms jis jau nebeatsidėjo².

Šiame tiriamajame darbe sieksime išanalizuoti egzilinės egzistencijos paskatintas A. Maceinos svarstybas tautiškumo, tautinės tapatybės ir šių elementų ryšio su istorine tautos sąmone klausimą, atsiskleidžiantį filosofo veikale „Asmuo ir istorija“³, pasaulį išvydusiame praėjusio amžiaus 9-ajame dešimtmetyje, paties A. Maceinos gyvenimui jau einant į pabaigą. Darbo uždaviniai: išsiaiškinti, kaip A. Maceina apibrėžė asmens ir laiko sąvokas, bei jų sąveikavimą; kokią vietą asmens ir tautos istorinei sąmonei jis skyrė egzilio aplinkoje; kaip tremties ir iševystės sąvokų kontekste suvokė savo ir kitų gyvenimą svetur. Siekdami geriau suvokti filosofo poziciją

¹ Per filosofą prasiveržia dvasinis nerimas. Pokalbis su Antanu Maceina // *Pokalbių akiračiai: „Akiračių“ interviu su kultūros veikėjais (1969 -1989)*, sud. Mockūnas L., Vilnius, 1991, p. 222.

² Ibid., p. 220.

³ Maceina A., *Asmuo ir istorija*, Ateitis, Čikaga, 1981.

bendrame egzilinės minties kontekste, jo galvojimus gretinsime kitų egzilio intelektualų išsakytomis mintims.

A. Maceinai savo darbais sugrįžus į Lietuvą, jei kalbėsime Arvydo Šliogerio žodžiais⁴, rodos, didesnę dėmesį jam skyrė filosofai. Idėjų istorijos kontekste buvo analizuojami ankstyvieji filosofo darbai⁵, kuriuos brandžiame amžiuje kritiškai vertino ir pats A. Maceina⁶. Egziliniai jo galvojimai buvo analizuojami siekiant atskleisti filosofo bolševizmo ar komunizmo vertinimus⁷, tačiau „Asmuo ir istorija“ intelektualinės istorijos tyrimų nesusilaukė ir tebuvo komentuojamas išeivių tarpe. Polemizuoti su A. Maceina, tiesa, liedsdami tik religinį atspalvį turinčias knygos dalis, bandė kun. Vytautas J. Bagdanavičius bei Feliksas Jucevičius⁸, tačiau į didesnes analizes tai neišaugo.

Kad būtų išvengta neaiškumų, reikėtų patikslinti, kaip darbe suvokiami tautiškumo ir istoriškumo konceptai. Tautiškumas čia reiškia gyvą tautinę savimonę ir savęs, kaip lietuvių bendruomenės nario suvokimą bei to išreiškimą. Kadangi analizuojamas A. Maceinos, vienos svarbiausių Ateitininkų federacijos asmenybių, tekstas, tikslingiausia apibrėžti šią sąvoką remiantis jo paties nusakyta ateitininkiško tautiškumo suvoktimi: tautinės apraiškės visose gyvenimo srityse išlaikymas ir tobulinimas; savo tautinės individualybės pažinimas ir pamilimas; tautinio pašaukimo supratimas ir vykdymas; kitų tautų gerbimas kaip savosios⁹. Istoriskumas darbe siejamas su asmens ir tautos istorine sąmone, išreiškiama ne tik praeities suvokimu, bet ir jos įprasminimu dabartyje. Pačiam A. Maceinai istoriskumas yra žmogaus egzistencija: „žmogus turi istoriją ne kaip savo

⁴ Šliogeris A., Antano Maceinos sugrįžimas // Maceina A., *Raštai*, t. 3, Vilnius, 1990, p. 8.

⁵ Paminėtina polemika tarp Kęstučio Skrupskelio, Liūto Mockūno ir Leonido Donskio, vykusi pasirodžius pastarojo kritiniam straipsniui, analizuojančiam A. Maceinos ankstyvąjį intelektualinį palikimą ir jo dalyvavimą kuriant liūdnai pagarsėjusią Lietuvių Aktyvistų Fronto programą. Plačiau žr.: Donskis L., Antanas Maceina: doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje („Akiračiai“, 1997 m. balandis, Nr. 4(288); Skrupskelis K., Tariamasis jaunųjų katalikų kartos fašizmas („Naujasis židinys“, 1999 m. balandis, Nr.4(100); Donskis L., Dar kartą apie Antano Maceinos socialinę filosofiją („Akiračiai“, 2000 m. sausis, Nr.1); Mockūnas L., Vienos knygos recenzijos istorija („Akiračiai“, 2000 m. sausis, Nr. 1), Mockūnas L., Prie lietuviško fašizmo ištakų („Akiračiai“, 2000 m. vasaris, Nr. 2) // *Lietuvos žydų žudynių byla*, sud. Eidintas A., Vilnius, 2001., p. 731-794.

⁶ Per filosofą prasiveržia dvasinis nerimas. Pokalbis su Antanu Maceina // *Pokalbių akiračiai...*, p. 222.

⁷ Martinkus A., Bolševizmo genezės ieškojimai Nikolajaus Bardiajavo ir Antano Maceinos egzilio tekstuose // *Oikos*, 2007, nr. 4, p. 52- 66; Martinkus A., Komunizmo ir rusiškumo santykio problema Antano Maceinos publicistikoje ir „eurazijininkų“ filosofijoje // *Oikos*, 2010, nr. 1(9), p. 131-142.

⁸ Tarp A. Maceinos, V. J. Bagdanavičiaus ir F. Jucevičiaus tebuvo apsikeista vos pora straipsnių. Plačiau žr.: Bagdanavičius V. J., Žmogus, laikas ir istorija Maceinos svarstyme // *Aidai*, 1982, nr. 3, p. 213-214; Jucevičius F., Maceinos „Asmuo ir istorija“ // *Tėviškės žiburiai*, 1982, nr. 18, p. 7; Maceina A., Asmens nemirtingumas // *Aidai*, 1982, nr. 4, p. 283.

⁹ Maceina A., Ateitininkų ideologija // *Raštai*, t. 14, Vilnius, 2008, p. 15.

būvio prietapą, bet pats šis būvis yra istorija¹⁰. Žmogus ne turi istoriją, o pats yra istorija, todėl ir yra istoriškas.

Taigi, kas skatino A. Maceiną imtis asmens ir istorijos sąveikos studijos? Kodėl būtent ši tema filosofo buvo pasirinkta? Kaip pats teigia knygos įvadinėje dalyje, jam svarbiausias klausimas, „ar galima išeiviui įsijungti į svetimą istoriją, padarant ją sava?“¹¹. Suprasdamas, koks išbalansuotas yra ar gali būti gyvenimas svetur, mastytojas imasi misijos nurodyti tam tikras gaires galimai sutrikusiam, savo lietuviškumą iš rankų bepaleidžiančiam skaitytojui, „ne tik ateitininkui“, kaip pats teigia, „bet ir kiekvienam tėvynainiui“¹². Jei teigsime, kad filosofavimas nuo intelektualinio proceso skiriasi tuo, kad pastarasis susijęs su veiksmu, tai knygos „Asmuo ir istorija“ atveju, tarp šių sąvokų, matyt, reikėtų dėti lygybės ženklą. Be tradicinio filosofavimo, čia siekiama ir nurodyti tam tikras veiklos kryptis, duoti atsakymus į visuomenei aktualius klausimus. Taigi imkime ir pažvelkime į šį A. Maceinos veikalą kiek atidžiau.

---

¹⁰ Maceina A., *Asmuo ir istorija...*, p. 2.

¹¹ *Ibid.*, p. XII.

¹² *Ibid.*

I. ASMUO IR LAIKAS TAUTIŠKUMO-ISTORIŠKUMO SUVOKIME

Savo darbą „Asmuo ir istorija“ A. Maceina skyrė plačiajai auditorijai, todėl tekstas konstruotas bandant atsitraukti nuo tik filosofams profesionalams suprantamos terminijos bei stilistikos. O ir pats autorius šią knygą vadina tik „sąmoninga santrauka“, rašyta taip, „kad nesusprogdintų sumanytos leidinių serijos („Ateities“ leidyklos knygų serija „Mūsų idėjos dabarties šviesoje“ – S. Ž.) rėmų ir sykiu, kad teiktų medžiagos šiai temai toliau nagrinėti“¹³. Tačiau neišvengta čia ir vietų, kurios, kaip teigia A. Maceina, „pareikalaus iš skaitytojo truputį stipriau įtempti savo dėmesį“¹⁴. Būtent tokia „dėmesio įtempimo“ vieta ir būtų bandymas apibrėžti laiko bei asmens sąvokas ir jų vaidmenį tautiškumo-istoriškumo sąveikavime.

Savo galvojimuose A. Maceina asmenį supriešina individo sąvokai, taip siekdamas išskirti jį iš pasaulį sudarančios daiktų visumos. Remdamasis prancūzų egzistencialistu Gabriel Marcel, jis teigia, kad individas yra lyg statistinis vienetas, bendrybė, todėl „aklas sau pačiam“. Tuo tarpu, asmuo byloja savo vienkartybę, unikalumą ir šia prasme yra vienišius¹⁵. Šioje vietoje norėtusi prisiminti Česlovą Milošą vienoje iš savo esė teigusį, kad vienišumas yra „tremtinių liga“¹⁶. Nors šis sugretinimas ir gali pasirodyti kiek netikėtas, bet viena akivaizdu, kad tiek A. Maceinos „asmuo“, tiek Č. Milošo „tremtinys“ yra vieniši jau savo prigimtimi. Vienas dėl savo pastovios vienkartybės, kitas savo nuolatiniu buvimu metafiziškai suvoktoje tremtyje¹⁷. Vienartinis A. Maceinos „asmuo“ tuo, kad yra toks vienintelis, todėl ir sąvokos apibrėžtis yra neįmanoma¹⁸. Bandydami atsakyti į klausimą, kas yra asmuo, mes tik jį naikinsime ir versime individu ar žmogumi, priskirdami jį grupei ar statistikai, taip griaudami jo išskirtinumą. Žinoma, asmuo nėra bevardis, tačiau kiekvieno tikrinis vardas, kaip teigia A. Maceina, yra būtent vienkartybės kalbinė ištara¹⁹. Mes galėtumėme ginčytis su filosofu teigdami, kad egzistuoja daugybė asmenų su vienodais vardais ir pavardėmis, bet turėtume ir sutikti, kad pasakydamas savo „vienkartybės kalbinę ištara“ asmuo sąmoningai ar ne išskiria save iš niveluotos visumos.

¹³ Maceina A., *Asmuo ir istorija...*, p. XII.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid., p. 12.

¹⁶ Milošas Č., *Apie tremtį // Tėvynės ieškojimas*, Vilnius, 1995, p. 250.

¹⁷ Č. Milošo svarstymuose tremtis suvokiama kaip nuolatinė žmogaus egzistencijos būseną, kurios pradžia galime laikyti „ištrėmimą“ iš motinos iščių, suvokiamą kaip archetipinio trėmimo iš Rojaus Sodo atspindį, taip pat negrįžtama kaita laike, kai „tremiama“ iš vaikystės į brandą. Skirtumui tarp judėjimo laike ir erdvėje esant ne visai aiškiam kiekvienas milošiškame galvoje tam tikra prasme tampa tremtiniu. Plačiau žr., Milošas Č., op. cit., p. 246-247.

¹⁸ Maceina A., *Asmuo ir istorija...*, p. 12-13.

¹⁹ Ibid. p. 13.

Šios vienkartybės svarstybos A. Maceinos veikale galėjo būti neteisingai suprastos dalies katalikiškosios lietuvių diasporos pusės. Savo nepasitenkinimą, kad filosofas tokiais teiginiais kėsina į tam tikras bažnyčios dogmas, o konkrečiai į žmogaus sielos nemirtingumo sampratą, pareiškė kun. V. J. Bagdanavičius. Savo komentare, išspausdintame „Aiduose“, jis teigė, kad „krikščioniškos kultūros mąstytojui asmuo prisistato pirmoje eilėje kaip nemirtinga būtybė“²⁰. F. Jucevičius taip pat reiškė priekaištą dėl netinkamų krikščioniškam jaunimui filosofo tvirtinimų, kuriuose galime išvelgti abejonių dėl sielos nemirtingumo: „Kuo skiriasi žmogus nuo kitų žemės padarų? Ne „vienkartybe“ ar „tapatybe“, kaip filosofas sako, o savo dvasia bei savo dvasinėmis galiomis, kurių dėka jis yra ne šiaip sau padaras, o **asmuo** [išskirta originale – S. Ž.]“²¹. Atsakydamas į tokius komentarus A. Maceina abu kritikus išvadina „veinaknygiais“, kurie tik vieną jo veikalą, ir tai tik „sąmoningą santrauką“, parašytą svarstytoams“²², perskaitę komentuoja. Rodos A. Maceinos mintis buvo suprasta pernelyg paviršutiniškai. Vienkartinio asmens esmė yra ne laikinumas, sunykimas su mirtimi ateinančioje nebūtyje, kaip nori filosofo tekste išskaityti V. J. Bagdanavičius ir F. Jucevičius, o unikalumas, nepasikartojimas niekame kitame. Sielos nemirtingumo teigimui vienkartybės svarstybos nė kiek neprieštarauja, o gal netgi jį ir patvirtina. Kaip rišdamas asmens ir laiko sąvokas teigia A. Maceina, „asmens buvojimas yra [...] įstatytas į gimimo-mirties rėmus ir šiuose rėmuose vyksta: gimdamas asmuo **laikiname** [čia ir toliau sakinyje išskirta mano – S. Ž.] buvime išnyra ir mirdamas iš **laikino** buvimo pasitraukia“²³. Taigi žemiškasis gyvenimas, buvojimas rėmuose tarp gimimo ir mirties, yra laikinas asmens buvojimas, bet A. Maceina neteigia, kad tai yra vienintelis asmens buvojimas: „Kas būna tik kartą, tas arba būna amžinai, arba dingsta amžinai“²⁴. Vienkartybės ribos laiko prasme nėra aiškios, todėl filosofas neduoda tvirto atsakymo ir palieka vietos skaitytojų svarstyboms.

Maceiniškajame galvoje asmens lemtis yra išlaikyti tam tikrą pastovumą, t. y. kisti, bet netapti „kitu“²⁵, tačiau laiko esmė yra priešinga – laikinumas ir nuolatinis naikinantis kitimas²⁶. Kokia tad yra asmens ir laiko sąveika? Būtent šioje sąveikoje gimsta istorija, o asmuo ir tauta, kaip asmenų sambūris, tampa istoriškais. „Žmogaus istoriškumą“, kaip teigia Arno Anzenbacher, „sudaro tai, kad žmogus niekada negali iširti savo dabartyje, bet savo veikliajame buvime-

²⁰ Bagdanavičius V. J., Žmogus, laikas ir istorija Maceinos svarstyme // *Aidai*, 1982, nr. 3, p. 214.

²¹ Jucevičius F., Maceinos „Asmuo ir istorija“ // *Tėviškės žiburiai*, 1982, nr. 18, p. 7

²² Maceina A., Asmens nemirtingumas // *Aidai*, 1982, nr. 4, p. 283.

²³ Maceina A., *Asmuo ir istorija...*, p. 21.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*, p. 12.

²⁶ *Ibid.* p. 18.

pasaulyje visada yra motyvuojamas praeities ir projektuojamas į ateitį²⁷. Kitaip sakant, asmuo yra apspręstas būti dabartyje, į kurią jis atkelia ir praeitį bei ateitį, taip sukurdamas istorinį suvokimą. Žmogus kovoja su laiku, nenorėdamas išnykti, o „istorija kaip tik ir yra tokia kova su laiku: kova vedama visuomeniniu mastu. Tai kova už visuomeninės praeities dabartinybę“²⁸. Taigi asmuo paverčia nykstantį laiką pastoviu, t. y. istorija, o ši sukuria ryšį tarp žmogaus praeities ir ateities, perkeldama tai į ontologiškai apspręstą žmogaus dabartį. Laikas buvuoja visur, tačiau tik asmuo būdamas sąmoningu ir visada tapačiu sugeba jį įprasminti, suistorinti. Tačiau istorija negali būti suvokiama tik kaip individuali, ir štai čia mes prieiname prie tautiškumo sąvokos, svarbios mūsų svarstybose. Kiekvieno asmens istorija yra kartu ir tautos istorija, „nes tai, ką aš pats dariau, nėra be sąsajos su tuo, ką esu perėmęs iš savo tautos praeities įvairių įvairiausiai pavidalais: net mano sąžinės sprendimai, net mano tikėjimas ir dorovė nėra tik mano paties. Ir šie, tokie giliai asmeniniai dalykai, yra neatskiriamai suaugę su mano tautos religija, jos tradicijomis, jos papročiais, jos dorybėmis ar ydomis“²⁹. Asmens praeitis A. Maceinos galvojimuose yra tolygi tautos praeičiai. Ar taip jis menkina individualiąsias patirtis prieš kolektyvines? Vargu. Suliedamas jas į vienį jis abiem teikia vienodą svarbą, nes viena paprasčiausiai neegzistuos be kita.

Istorijos siejimas su laiku, nors ji jokiū būdu nėra tapati laikui³⁰, o ne su erdve, padeda atsakyti į klausimą ar galimą pakeisti savo istoriją kita. A. Maceina teigia, kad „žmogus gali keisti erdve, bet jis negali keisti laiko. Jis gali persikelti iš vienos gyvenvietės į kitą, tačiau jis negali persikelti iš vienos istorijos į kitą“³¹. Taigi istorija visada yra su žmogumi, nepaisant kur jis bebūtų. Tuo A. Maceinos galvojimas skiriasi nuo Č. Milošo, teigiančio, kad „užsienyje mes esame išsviesti iš istorijos, kuri visuomet yra tam tikto žemėlapyje pažymėto ploto istorija“³². Rodos, A. Maceina asmens istoriją suvokia, kaip determinuotą, nulemtą, kone prigimtą, todėl „kita istorija būtų jau kita praeitis ir kita ateitis [...] šitokia tariama galimybė, mėginama paversti tikrove, būtų tik savos asmenybės laužymas“³³.

Šiuose savo svarstymuose A. Maceina pateikia loginę seką nuo asmens iki tautos, nuo nykstančio laiko iki jo įprasminimo dabartyje – istorijos sąvokos. Viskas yra susiję ir nė vienas negalėtų egzistuoti be kito. Asmuo būdamas vienkartinis ir pastovus, jaučia nebūtin srovenantį

---

²⁷ Anzenbacher A., *Filosofijos įvadas*, Vilnius, 1992, p. 218.

²⁸ Maceina A., *Asmuo ir istorija...*, p. 28.

²⁹ *Ibid.*, p. 30.

³⁰ *Ibid.*, p. 25.

³¹ *Ibid.*, p. 32.

³² Milošas Č., *op. cit.*, p. 242.

³³ Maceina A., *Asmuo ir istorija...*, p. 33.

laiką, o su tuo kovodamas kuria savyje istorinę sąmonę, taip įprasmindamas laiką ir save jame. Tačiau vieno asmens istorija negalėtų egzistuoti be tautos, tokių asmenų sambūrio, istorijos, kurios neatskiriama dalimi jis yra. Kiekvieno atskiro asmens istorija yra susijusi su jo tautos istorija, todėl tarp tautiškumo ir istoriškumo A. Maceinos galvojimuose nedaroma jokia atskirtis. Praradęs tautinę savimone žmogus praranda ir istorinę, o tai tiesus kelias nebūtin.

II. TAUTOS IR ASMENS LAIKYSENA SVETIMOJE APLINKOJE

Asmens kaip istorinės būtybės tyrimus skatina nuolatinis kitimas, natūralus ir ateinantis per istorinius lūžius bei katastrofas, kontrastuojantis su mums pažinia ir paaiškinama virtusia erdve, kuri, A. Maceinos žodžiais tariant, tapo tiesiog „nuobodi“³⁴. „Istorijoje esama [...] kaitų, kai viena būseną žlunga, o kitos – bent tuo tarpu – neregėti. Tokiu atveju žmogus atsideria priešais tuštumą: yra prieitas, kaip sakoma, liepto galas, ir nežinia, kur žengti toliau“³⁵ – teigia autorius. Tam tikros tuštumos ar liepto galo priėjimas greičiausiai yra ir egzilinis būvis, kai asmuo atskirtas ar atsiskyres nuo savos aplinkos papuola į svetimą, tačiau negali savo pirminės būsenos pakeisti kita drauge ir pats nepasikeisdamas, taigi netapęs kitu.

XX a. 8-ajame ir 9-ajame dešimtmečiuose, kai pasirodė pirmieji A. Maceinos svarstymai asmens bei istorijos tema paskaitų, straipsnio³⁶, o galiausiai ir studijos pavidalu, katastrofos, kuria galime laikyti II-ojo Pasaulinio karo atneštą Lietuvos nepriklausomybės praradimą, žymė nebuvo tokia skaudi kaip pirmaisiais dešimtmečiais. Tačiau buvimas be valstybės, už tėvynės ribų nenutrūkstamai įtakojo svyravimą ant minėto liepto galo ir skatino svarstyti asmens, o kartu ir tautos, istoriškumo problemas, taip bandant atsakyti ir į būties svetimoje aplinkoje klausimus. Štai kaip tai išreiškiama A. Maceinos tekste: „ištisus dešimtmečius buvoti svetur, svetur mirti ir svetur palikti savo vaikus. Ši būklė yra pastarojo europinės ir net pasaulinės istorijos lūžio paseka. Ji yra ištikusi mus kaip asmenis, todėl ir prašosi būti apmąstoma mūsų pačių likimo daliai“³⁷. Kokia tad tokiu atveju turėtų būti asmens laikysena?

Teigdamas, kad istorija pačia savimi yra žmogaus būtis, A. Maceina ištransliuoja skaitytojui mintį, kad jos negalima atsisakyti nepraradus ir savosios būties. Tačiau kalbėdamas apie istoriškumą filosofas supriešina asmens ir bendruomenės sąvokas: „Aš kaip Aš, kaip šis konkretus asmuo, nesu istorijos nešėjas. Aš esu istorinis tik todėl, kad buvoju bendruomenėje, būtent jos dabartyje, kurioje buvoja jos praeitis, apglobianti ir mane“³⁸. Individualus istorijos pajautimas, kaip jau minėjome, A. Maceinai yra veikiau bendruomeninio pajautimo dalis, o ne savarankiškai veikiantis elementas, todėl tik bendruomenės ryšys įgalina asmenį tapti istoriniu. Lygiai taip į du polius atskiriama ir atmintis, laidininkas tarp praeities ir dabaties. Asmens atmintis čia traktuojama

³⁴ Maceina A., *Asmuo ir istorija...*, p. 6

³⁵ *Ibid.*, p. 3.

³⁶ Maceina A., *Asmuo ir istorija // Aidai*, 1977, nr. 2

³⁷ Maceina A., *Asmuo ir istorija ...*, p. 6.

³⁸ *Ibid.*, p. 38.

kaip psichologinė, galinti mums priminti tai, ką patyrėme patys, tuo tarpu kolektyvinė, tautos atmintis įgalina mus pajusti istoriją ir padaryti istoriškais³⁹. Taigi kiekvienas asmuo yra istoriškas, bet tik santykis su bendruomene ir taip gauta prieiga prie tautinės atminties leidžia tą istoriškumą patirti.

Nors tautinė atmintis ir pasižymi neapčiuopiamumu, bet tradicija paverčia ją kūnu. Savo galvoje A. Maceina kritiškai vertina tiek tradicijos užkonservavimą, naikinantį jos esmę, t. y. būtinybę būti gyva ir uždegančia, tiek tradicijos atsisakymą, orientuotą į ateitį, bet neigiantį praeitį, taigi išbalansuojantį dabartį⁴⁰. Čia galime matyti atsiskleidžiantį A. Maceinos požiūrį į lietuvių laikyseną svetur. Kad galėtų funkcionuoti asmens istorinė ir tautinė sąmonė, jis turi nuolat buvoti ryšyje su bendruomene, nes būtent ji per tradiciją (lot. *tradere* – perduoti) perduoda istoriškumo suvokimą ir įprasmina žmogaus būtį. Istorinės sąmonės netekimas kuria egzistencijos beprasmiškumą, nes „iš dabarties akimirku neįmanoma sudėlioti jokios prasmingesnės ateities“⁴¹. Tačiau teisingas tradicijos perdavimas privalo remtis ir pačiu istorijos principu, būti dabartyje, nepaversti jos praeities seniena ir nenaikinti, savo gyvenimą kreipiant tik ateitin. Ar neprimena toks A. Maceinos galvojimas Vytauto Kavolio suformuotos „gyvosios lietuviybės“ sampratos? Panašumų čia tikrai yra. Ir pastarojo teiginiuose ryškus nusistatymas prieš kultūros ir tradicijos sustingimą, kai „vertybės [...] tampa fetišais, senolių porcelianu, kurį galima tik garbinti. Bet tremtyje savo tautinės kultūros vertybių mes visiškai nenorime garbinti: norime jomis **gyventi** [išskirta mano – S. Ž.]“⁴². Taigi maceiniškajame ir kavoliškajame mastyme vertybių esmė yra jų santykis su dabartimi, nes tik tokiu atveju jos gali išlikti gyvybingos. Tiksliai išgyvenamos vertybės yra prasmingos.

A. Maceina, svarstydamas asmens ir tautos istorijos sąmonės svarbos egzistenciniame būvyje klausimą, nekuria jokio tikro ar tariamo priešingo svetimoje aplinkoje, galinčio, o kas baisiausia, ir siekiančio, sunaikinti lietuviškąjį identitetą. Tačiau jau minėtas jo kritikas V. J. Bagdanavičius būtent taip ir daro: „Asmeninės dorovės srityje mes paprastai vienas kito neskriaudžiame [...] tautinėje srityje panašių nuostatų mes dar neturime. Mes stengdamiesi vieni kitus nutautinti, nesijaučiame nusikalte. Amerikiečiai [...] socialiniu, techniniu ir ekonominiu pranašumu sudaro naujų ateivių tarpe tokią nuotaiką, kad nėra ko laikytis savo tautos ir reikia susiliesti su Amerikos

---

³⁹ Maceina A., *Asmuo ir istorija...*, p. 38.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 43-45.

⁴¹ *Ibid.*, p. 56.

⁴² Kavolis V., *Gyvasis lietuviškumas (1956m.) // Nepriklausomųjų kelias*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė, Versus Aureus, 2006, p. 122.

visuomene⁴³. Užuoat ieškojęs tokio priešo, A. Maceina gana nuosaikiai priima dviejų pasaulių, lietuviškojo ir gyvenamosios šalies, konfliktą jaunojoje kartoje kaip kone neišvengiamą. Jis jokiū būdu to nelaiko sveikintinu dalyku, bet ir nesiekia kaltinti egzilo aplinkos, kad ji, kaip išreiškia V. J. Bagdanavičiaus tekste, kone specialiai sudaro sąlygas lietuviškajam identitetui nykti. Tokia terpė susikuria žmoguje savaime, nes atsidūrę svetimame krašte mes „tariamės praradę“ savo istorinę tapatybę, o „istorinė tapatybė susvyruoja, visų pirma tiems, kuriems „svetur“ pradeda virsti tėvynė“⁴⁴. Iš šių žodžių aišku, kad pavojus nutautėti kyła iš kiekvieno individualiai ir ne aplinka, o pats žmogus yra už tai atsakingas. Tačiau kitoje knygos vietoje, kiek prieštaraudamas tokiems savo teiginiams, A. Maceina teigia, kad „kiekvienas kraštas trokšta atėjūnus suvirškinti“⁴⁵. Taigi, „kiekvienas kraštas“, nepabrėžiant nė vieno, kaip tai daro V. J. Bagdanavičius.

Jei tradicija yra tautinės atminties įkūnijimas, tai kalba yra „pagrindinė tautinė tradicija“⁴⁶. Ji reiškiasi per kalbą, o kartu su ja reiškiasi ir istorinė tautos sąmonė: „Tautos žvilgis į pasaulį įsikūnija kalbos visumoje ir yra perteikiamas iš kartos į kartą. Kalboje gyvena bei veikia tautos vaizduotė, jos jausmai, jos protas, jos išmintis, jos patyrimas, sudarąs tam tikrą visumą, į kurią vaikas įgema, tuo pasisavindamas kalbinį tautos būvį“⁴⁷. Iš to galime spręsti, kad A. Maceina skatina puoselėti lietuvių kalbą, nes ji būdama tautinės sąmonės išraiška garantuoja nenuatautėjimą svetimoje aplinkoje. Kad per kalbą reiškiasi tautinė sąmonė teigia ir V. J. Bagdanavičius⁴⁸, tačiau, jo manymu, „kalba plinta, kai ji turi ką turiningo pasakyti. Su savo turiniu ji neša ir savo žodinę formą. Kalba, kuri neturi nieko įdomaus pasakyti, neplinta. Kalbant apie lietuvių kalbos likimą pasaulyje tenka sakyti, kad ji pasaulyje išliks, kiek ji tarnaus kaip naudinga susižinojimo priemonė ar vertybių perteikimo priemonė“⁴⁹. Perskaičius tokią mintį kyła klausimas: ar lietuvių kalba neturi nieko turiningo pasakyti, jei V. J. Bagdanavičius užuoat galvojęs apie jos plitimą, bando nusakyti, koku atveju bus garantuotas jos „išlikimas“? A. Maceina į svarstybas, kiek praktiškai naudingas lietuvių kalbos mokėjimas ir kiek geba ji plisti, nepuola, jam, rodos, kur kas svarbesnis yra tautos genijaus reiškimasis kalboje ir to santykis su istorine sąmone.

---

⁴³ Bagdanavičius V. J., *Tautos samprata ir lietuvių tautos individualybė: paskaitų kursas Čikagos pedagoginiame lituanistikos institute*, Čikaga, 1977, p. 5.

⁴⁴ Maceina A., *Asmuo ir istorija...*, p. 8.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 64.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 46.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 52.

⁴⁸ Bagdanavičius V. J., *Tautos samprata ir lietuvių tautos individualybė...*, p. 9.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 11.

Prieikime prie bene svarbiausio klausimo: koks asmens santykis su svetima istorija? A. Maceinos suvokiamas asmens istoriškumas yra prigimtinis, atsineštas gimstant, paveldėtas iš tėvų⁵⁰, todėl svetimos istorijos priėmimas yra neįmanomas. Atsisakydamas savo istorijos, žmogus paverčia ją praeitimi, t.y. sunykusiu laiku. Tačiau negalėdamas priimti svetimos istorijos, nes ji nėra prigimtinė, asmuo atsiduria beprasmiškoje dabartyje: „jam niekas nėra sava. Jo dabartis yra tik akimirka, kuria jis šiandien, tiesa, gyvena, kuri tačiau rytoj jau nebebus jo. Tuo būdu jo laikas iš tikro slenka į nebūtį ir ištirpsta be pėdsakų, kadangi jis nėra istorinės sąmonės atkeliamas į dabartį ir joje išgelbstimas“⁵¹. Tokio žmogaus, A. Maceina jo jau nebevadina „asmeniu“, laukia sunykimas, todėl „istorinė sąmonė gelbsti ne tik tautos palikimą, kad nenuėitų vėjais; ji gelbsti ir patį asmenį, kad jis netaptų arba viską ardančiu vienišiumi, arba viską mėgaujančiu lėbautoju“⁵².

Būtent istorinė sąmonė apsprendžia asmens ir tautos laikyseną egzilyje. Kuo tvirtesnis yra istorinis, o kartu be abejo ir tautinis, sąmoningumas, tuo prasmingesnis yra gyvenimas svetur. Atsisakydamas savo istorinio pasakojimo ir negalėdamas tapti savu svetimame, asmuo virsta klajokliu, neturinčiu jokių savo egzistencijos orientyrų. Istorinė atmintis, ateinanti per tradiciją bei kalbą, gelbsti tautą ir asmenį nuo sunykimo nebūtin srovenančioje laiko tėkmėje.

---

⁵⁰ Maceina A., *Asmuo ir istorija...*, p. 54.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid., p. 57.

III. TREMTIES SĄMONĖ *VERSUS* IŠEIVIŠKOJI SĄMONĖ

A. Maceinos galvojimuose greta istorinės asmens sąmonės iškyla ir tremties sąmonės svarstybos. Tokio klausimo kėlimas žinoma buvo nulemtas mastytojo padėties – prievartinio buvimo už tėvynės ribų. Rodos, tremtis ne tik apsprendė A. Maceinos galvojimus, bet ir tapo svarbiu jo galvojimų objektu. Kaip jau minėjome įvadinėje darbo dalyje, A. Maceina formavo tam tikrą takoskyrą tarp iševio ir tremtinio sąvokų. Nors riba tarp jų ir nėra labai aiški, bet iš filosofo pasitelkiamos retorikos susidaro išpūdis, kad būtent pastarajai jis teikė pirmenybę ir buvo linkęs ją žymėti savo egzilinį likimą.

Vincas Trumpa savo svarstyimuose taip pat dėjo aiškią ribą tarp to, kas yra tremtinys ir, kas yra iševis, tačiau jis, kitaip nei A. Maceina, sau buvo linkęs priskirti pastarąją sąvoką. Jo manymu, iševiai paprasčiausiai neturi moralinės teisės vadinti savęs tremtiniais ir taip lygintis su prievarta iš tėvynės išvežamais žmonėmis. Jis retoriškai klausia: „Ar rezidencijomis, automobiliais ir televizijomis aptekę galime vadintis tuo pačius vardu, kaip anas Norylsko medkirtys, kuris 30 km. eina pėsčias į artimiausią pašto įstaigos punktą, kad ant savo nuosavų pečių parsineštų savo gerojo giminaičio iš Amerikos pasiųstą siuntinuką?“⁵³. Tik būdami maištininkais pabėgėliai, V. Trumpos teigimu, galėtų vadinti save tremtiniais, tačiau ar taip yra? Istoriko manymu, toks teigimas būtų nelabai teisingas, todėl ir nereikia savęs paversti „melo didvyriais“⁵⁴.

Nežinia, ar A. Maceina buvo susipažinęs su šiais V. Trumpos teiginiais, tačiau neabejotina, kad jis jiems būtų nepritaręs. Savo aiškią ir griežtą poziciją tremties klausimu filosofas išsakė, komentuodamas ateitininkų nuotaikas savęs kaip tremtinių suvokimo klausimu. Jis nuogaustauja, kad „nei svetur gyvenęs bei augęs pabėgėlių jaunimas, nei seniau atkeliavusieji mūsų tautiečiai nesijaučia esą tremtiniai“⁵⁵. Savęs kaip tremtinio suvokimą A. Maceinos galvojimuose apsprendžia ne asmens santykis su gyvenama aplinka, bet su tėvyne. Ne subjektyvus svetimumo jausmas, o „objektyvus atitvėrimas nuo savos tautos krašto“ padaro žmogų tremtiniu, todėl blankūs, bedvasiai ir net klaidinantys „iševystės“ ar „gyvenimo už ribų“ vardai neatspindi tikros lietuvių būsenos svetur ir padaro ją tolygią laisvos tautos narių būsenai⁵⁶. Taigi A. Maceinai tremtinio sąmonė nėra pasirenkama, ji yra natūraliai gaunama tėvynei praradus laisvę, kartu laisvę prarandant ir pačiam asmeniui.

⁵³ Trumpa V., Tremtinys, pabėgėlis ir kraštas // *Metmenys*, 1963, nr. 6, p. 12.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 13.

⁵⁵ Maceina A., Atoliepis į atsiliepiamus Ateitininkijos apsisprendimo klausimu // *Raštai*, t. 14, Vilnius, 2008, p. 191.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 196-197.

Nors komentaruose apie ateitininkų laikyseną tremties klausimu A. Maceina ir vadina išėivystės sąvoką „bedvase“, tačiau „Asmuo ir istorija“ puslapiuose jis ją bando aiškinti, priskirdamas ir tragikos atspalvių. Išskirdamas dvi išėivų grupes, ekonominius ir politinius emigrantus, pabėgėlius, jis teigia, kad jie nors ir atsisveikina su tėvyne laikinai, tačiau „iš tikro gi beveik visados amžinai“, todėl buvojimas svetur jiems virsta „pastovia būkle“⁵⁷. Tokia būklė veda prie savęs kaip svetimo naujojoje aplinkoje suvokimo. Būdamas ne tėvynėje asmuo tampa svečiu, todėl yra priverstas „nusižeminti, vadinasi, elgtis, kalbėti ir mąstyti taip, kaip ir kiti, jį priėmusieji“⁵⁸. Panašu, kad toks nusižeminimas būtų ne tik savo garbės paminimas, bet ir gijos su tautine savimone nutraukimas, tėvynės išsižadėjimas. Neištikimybė savo tautai A. Maceinos galvojimuose suvokiama, kaip neištikimybė sau pačiam. Čia filosofas griebiasi ir gana griežtos retorikos teigdamas, kad „apsisprendimas už viena tautą visados reiškia apsispręsti prieš kitą tautą. Kai lietuvis apsisprendžia būti amerikiečiu, braziliečiu, kanadiečiu ar vokiečiu, tuo pačiu jis apsisprendžia nebūti lietuviu“⁵⁹. Šiose svarstybose A. Maceina atskiria kultūros ir istorijos sąvokas. Jo teigimu, kitos kultūros priėmimas yra būtinas: „išėivis privalo būti dvikalbis ir dvikultūris“, kad galėtų svečioje šalyje įsikurti ir pats kurti⁶⁰. Tokiame teiginyje esminis yra kitos kultūros įsileidimas, o ne savosios pakeitimas kita. Tremties sąmonė, rodos, gelbsti asmenį buvojantį svetimoje aplinkoje nuo negrįžtamo įsiliejimo į ją. Suvokdamas save kaip priverstą būti ne tėvynėje, asmuo lengviau pakelia ir svetimumo naujojoje aplinkoje našta, todėl nepuola išsižadėti savosios istorinės sąmonės ir keisti ją kita. Tokiu būdu tremties sąmonė apsaugo asmenį nuo sunykimo laiko tėkmėje.

Maceiniškajame suvokime tremtis yra būsena, o tai reiškia laikinumą. Jos pabaigą žymi tėvynės išsilaisvinimas nuo pavergėjo ir tuo šis suvokimas skiriasi nuo jau minėto Č. Milošo tremties trakavimo, kaip pastovios ir kone prigimtinės⁶¹. Okupacija A. Maceinai nulemia išėivio tapimą tremtiniu: „tą valandą, kai tėvynė svetimųjų yra pavergiamą, tarp išėivų ir jų tautos įsiterpia pavergėjas-priešas ir sukuria užtvarą, kurios išėivis negali peržengti, nenusilenkdamas – vienaip ar kitaip – pavergėjui ir tuo būdu nepripažindamas – bent simboliškai – paties pavergimo“⁶². Čia A. Maceina aiškiai kritikuoja „veidu į Lietuvą“ politiką, suvokdamas tai kaip „nusilenkimą pavergėjui“. Tremtis jam yra maištas, protestas prieš tėvynės pavergimą ir tie, kurie „nusilenkia“

---

⁵⁷ Maceina A., *Asmuo ir istorija...*, p. 62.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 63.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 71.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 72.

⁶¹ Žiūrėti išnašą nr. 17.

⁶² Maceina A., *Asmuo ir istorija...*, p. 78.

priešui, paranda tremties sąmonę. Tremties kaip maišto suvokimą pateikė ir Juozas Eretas. Anot jo, „tai parodo, kad tauta morališkai dar yra sveika, kad jos pozityvios jėgos dar nepalaužtos, kad ji idėjiškai dar gaji ir tamsioms užmačioms priešinasi“⁶³. Tačiau jei A. Maceina išplėsdamas tremties sąvoką teigia, kad visi lietuviai valstybės okupacijos metu tampa tremtiniais, taigi ir ekonominiai emigrantai, ir palikuonys gimę jau svečioje šalyje, o gal, su išlygomis, net ir esantys Lietuvoje papuola į tam tikrą dvasinę tremtį, tai J. Eretas čia pateikia kur kas paprastesnę apibrėžimą. Jam tai „atsiskyrimas nuo savųjų ir gyvenimas svetimoje žemėje“⁶⁴. Maceiniškoji tremtis siejasi ir su istorinės sąmonės pojūčiu, nes tik visą laiką gyvendamas tautos istorijoje asmuo gali justti jos pulsą ir atitinkamai įprasminti save dabartyje. Tuo tarpu J. Eretas, siedamas istorinę sąvoką su tėvyne geografinė prasme, su žeme, teigia, kad jos netekimas yra ir „savo praeities: per šimtmečius eitojo kelio, tėvų ir kapų, bendrakeleivių ir visų tradicijų“ praradimas, todėl „emigruoti reiškia tam tikra prasme numirti“⁶⁵. Tačiau A. Maceinos pateikiamas tremties sąmonės suvokimas yra ne toks pesimistinis. Tremties sąmonė anaipol ne naikina tautos gyvybines jėgas, tokia dvasia kaip tik jas palaiko, teigdama viltį apie padėties laikinumą.

Atskirdamas išėivio ir tremtinio sąvokas, A. Maceina būtent pastarąją suvokia kaip moraliai viršesnę. Ji gelbsti asmenį nuo prapulties svetimoje aplinkoje, sukeltos, vardan patogesnio buvimo, siekio nesijausti svečiu, taigi svetimu, atsisakius savosios istorinės sąmonės. „Nusilenkimas pavergėjui“, keliaujant į okupuotą Lietuvą, taip pat būtų lygus tremties, o kartu ir istorinės sąmonės atsižadėjimui. Maceiniškajame galvoje tremties sąmonė natūraliai susiformuoja visiems be išimties išėiviams, nepaisant jų kartos ir išvykimo iš tėvynės priežasties.

---

⁶³ Eretas J., *Išėivijos klausimais*, Roma, 1974, p. 8.

⁶⁴ *Ibid.* p. 5.

⁶⁵ *Ibid.*

IŠVADOS

1. Aiškindamas laiko ir asmens sąvokas bei jų tarpusavio ryšį istoriškumo bei tautiškumo koncepte, A. Maceina traktuoja asmenį kaip vienkartinį ta prasme, kad jis yra unikalus ir nepasikartojantis niekame kitame. Savo prigimtimi būdamas pastovus, asmuo gali nuolatos kintantį ir nykstantį laiką įprasmini dabartyje, paversdamas jį istoriją. Kadangi tik žmogus geba taip kurti istoriją, jis vienintelis yra istoriškai sąmoninga būtybė. Tačiau, istorinė sąmonė negali būti suvokiama tik kaip individuali būseną. Tautos istorija ir asmens istorija yra susietos viena su kita ir negali egzistuoti pavieniui. Istorijos suvokimas jos ryšyje su laiku, leidžia suvokti, kad istorijos neįmanoma prarasti pakeitus gyvenamą erdvę.

2. Istorinė sąmonė būdama glaudžiai susijusi su tautos savimone sąlygoja asmens ir tautos laikyseną egzilyje. Tautinė atmintis leidžia asmeniui pajusti istoriškumą, o tradicija yra jos įkūnijimas. Pagrindinis tradicijos bruožas yra buvojimas gyvybinga, taigi buvojimas dabartyje. Tokiu būdu ji yra susiejama su esminiu istorinės sąmonės principu – praeities ir ateities sudabartinimu. Toks A. Maceinos mastymas apie tradicijos būtinybę buvoti dabartyje priartina jo galvojimus V. Kavolio svarstymams „gyvosios lietuviybės“ klausimu. Istorinė sąmonė yra būtina pilnavertiškam asmens egzistavimui svetimose aplinkose. Būdama prigimtinė ji yra negalima pakeisti kita. To siekdamas asmuo pasmerkia save dvasinėms klajonoms ir būties beprasmiškumui.

3. Tremties sąmonę apsprendžia ne santykis su gyvenama aplinka, t.y. svetimumo jausmas ar pan., bet asmens santykis su jo tėvyne. Jis tiek yra laisvas, kiek laisva jo tėvynė. Todėl A. Maceinos galvojimuose tremties sąmonė suvokiama ne kaip pasirenkama, o kaip natūraliai gaunama, nepaisant dėl kokios priežasties asmuo paliko tėvynę ir kokios kartos išeivis jis yra. Pagrindinis tremties sąmonės principas yra jos laikinumas, nes asmuo tol yra tremtinys, kol okupuota yra jo tėvynė. Šiuo atžvilgiu maceiniškasis tremties suvokimas, kaip kontrastas išeiviškosios padėties pastovumui, suteikia tam tikro optimizmo gyvenimui svetimose aplinkose, skatina išlaikyti savo istorinę sąmonę, nesiekiant ją pakeisti kita taip papuolant į būties beprasmybę.

LITERATŪROS SĄRAŠAS:

1. Anzenbacher A., *Filosofijos įvadas*, Vilnius, 1992;
2. Bagdanavičius V. J., *Tautos samprata ir lietuvių tautos individualybė: paskaitų kursas Čikagos pedagoginiame lituanistikos institute*, Čikaga, 1977;
3. Bagdanavičius V. J., Žmogus, laikas ir istorija Maceinos svarstyme // *Aidai*, 1982, nr. 3;
4. Eretas J., *Išėivijos klausimais*, Roma, 1974;
5. Jucevičius F., Maceinos „Asmuo ir istorija“ // *Tėviškės žiburiai*, 1982, nr. 18;
6. Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė, Versus Aureus, 2006;
7. *Lietuvos žydų žudynių byla*, sud. Eidintas A., Vilnius, 2001;
8. Maceina A., Asmens nemirtingumas // *Aidai*, 1982, nr. 4;
9. Maceina A., Asmuo ir istorija // *Aidai*, 1977, nr. 2;
10. Maceina A., *Asmuo ir istorija*, Ateitis, Čikaga, 1981;
11. Maceina A., *Raštai*, t. 3, Vilnius, 1990;
12. Maceina A., *Raštai*, t. 14, Vilnius, 2008;
13. Martinkus A., Bolševizmo genezės ieškojimai Nikolajaus Bardiajavo ir Antano Maceinos egzilio tekstuose // *Oikos*, 2007, nr. 4;
14. Martinkus A., Komunizmo ir rusiškumo santykio problema Antano Maceinos publicistikoje ir „eurazijininkų“ filosofijoje // *Oikos*, 2010, nr. 1(9);
15. Milošas Č., *Tėvynės ieškojimas*, Vilnius, 1995;
16. *Pokalbių akiračiai: „Akiračių“ interviu su kultūros veikėjais (1969 -1989)*, sud. Mockūnas L., Vilnius, 1991;
17. Trumpa V., Tremtinys, pabėgėlis ir kraštas // *Metmenys*, 1963.